

TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL CİNSİYETİ ANA AKIMLAŞTIRMA STRATEJİSİNİN ANALİZİ VE CİNSİYET EŞİTLİĞİ İZLEME DERNEĞİ (CEİD)

Tuğba DAMGACI*

ÖZET

Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama geçmiŐten günümüze devam eden ve uzun soluklu bir mücadeledir. Günümüzde devlet bünyesinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin korunması, geliştirilmesi ve hak ihlallerinin önlenmesi için kurulmuş kurumlar, meclis içinde komisyonlar, barolarda danıŐma merkezleri, bu alanda araştırma yapılması için üniversitelerde programlar veya merkezler bulunmaktadır. İnsan Hakları Beyannamesini temel alan Birleşmiş Milletler ile Avrupa İnsan Hakları Bildirgesini temel alan Avrupa Birliği'nin temel prensibi eşitlik ilkelerinin korunması ve eşitlik özelinde cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıdır. Toplumsal cinsiyeti anaakımlaŐtırma stratejisi de bu "ortak anlayıŐ" üzerinden uluslararası normlar tarafından kurgulanarak hükümet politikalarında ve kalkınma hedeflerinde varlığını göstermiŐtir. Çalışma; toplumsal cinsiyeti anaakımlaŐtırma stratejisinin Avrupa Birliği üzerinden izleme ve değerlendirme sürecini, standartlarını inceleyecektir. Bu konuda uzman kabul edilen birimlerden olan Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (EIGE) çalışmalarını paralelinde Türkiye'deki izleme ve inceleme programlarından biri olan Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği (CEİD) çalışmanın örnekleimidir. CEİD kapsamında gerçekleştirilen hak temelli izlemeler örneklendirilerek Türkiye'deki toplumsal cinsiyet eşitliğinin mevcut durumu sorgulanacaktır. CEİD tarafından tamamlanmış ve devam eden programlar cinsiyet eşitliğinin seyri için bir örnek teşkil etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları, Toplumsal Cinsiyeti Ana Akımlaştırma, EİGE, CEİD.

THE ANALYSIS OF MAINSTREAMING GENDER IN TURKEY AND GENDER EQUALITY MONITORING ASSOCIATION (CEID)

ABSTRACT

Achieving gender equality in Turkey has been an ongoing and long-term struggle from the past to the present. In present-day Turkey, there are institutions within the state framework established to preserve, enhance, and prevent violations of gender equality. These include commissions within parliament, consultation centers within bar associations, programs or centers at universities for research in this field. The United Nations, based on the Universal Declaration of Human Rights, and the European Union, based on the European Convention on Human Rights, uphold the fundamental principle of equality, specifically aiming to achieve gender equality. The Strategy of Mainstreaming Gender also manifests itself in government policies and development goals based on this "common understanding" constructed by international norms. The study will examine the monitoring and evaluation process, as well as the standards, of the gender mainstreaming strategy through the European Union. The Gender Equality Monitoring Association (CEİD) in Turkey, which operates parallel to the work of the European Institute for Gender Equality (EIGE), is considered an example in the study of monitoring and evaluation programs in this field. Through the rights-based monitoring conducted under CEİD, examples will be provided to examine the current status of gender equality in

* Öğr.Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, tugba.damgaci@selcuk.edu.tr,

Turkey. The programs completed and ongoing by CEİD serve as examples for the progression of gender equality.

Keywords: Gender Equality, Gender Equality Policies, Gender Mainstreaming, EIGE, CEİD

1. GİRİŐ

Hükümetlerin kalkınma hedefleri, planları, politikaları ve sundukları hizmetler belirli standartlara uygun olmalıdır. Bu düzenlemeler, uluslararası enstrümanlarla tanımlanmalı ve küresel düzeyde bir "ortak anlayıő" oluşturmalıdır. Devletlerin diğer devletlerle ve toplumla ilişkileri ile topluma yapılan müdahaleler de bu normlara uygun şekilde şekillendirilmelidir (Kurtoğlu, 2015: 13).

İnsan Hakları Beyannamesini temel alan Birleşmiş Milletler ile Avrupa İnsan Hakları Bildirgesini temel alan Avrupa Birliği'nin temel prensibi eşitlik ilkelerinin korunması ve eşitlik özelinde cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıdır. Toplumsal Cinsiyeti Ana Akımlaştırma Stratejisi (TCAAS) de bu "ortak anlayıő" üzerinden uluslararası normlar tarafından kurgulanarak hükümet politikalarında ve kalkınma hedeflerinde varlığını göstermiőtir. Çalışmada ilk olarak TCAAS analizi için gerekli izleme ve değerlendirme sürecinin standartlarını oluşturan ve uzman kabul edilen birimlerden olan Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü incelenerek Avrupa Birliğinin toplumsal cinsiyet eşitliğini izleme yolları ve metotlarına bakılacaktır. İkinci kısımda ise Avrupa Birliği tarafından desteklenen Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü temelli onun standartlarında ve normlarında Türkiye özelinde izleme yapan Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği (CEİD) irdelenecektir.

CEİD toplumsal cinsiyet eşitliğini izlemek için insan haklarına dayalı hak temelli izleme yaklaşımını kullanmaktadır. Yaklaşım, kısaca, insan hakları normlarının standartlarının ve prensiplerinin politika geliştirme, planlama, uygulama, değerlendirme süreçleri ile bütünleőtirilerek hakların hayata geçirilmesini hedefleyen bir kavramsal çerçevedir (Ecevit-Tüzel, 2019: 18). Çalışmada bir alt norm olan toplumsal cinsiyet eşitliği üzerinden izlemeye gidilecektir. Türkiye'de toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma için kabul edilen milat Pekin Eylem Deklarasyonudur (1996) (Damgacı, 2024: 497). Bu dönem Türkiye'de VII. Kalkınma Planına denk geldiği için bu kalkınma planı üzerinden bir izleme yapılmıştır.

2. AVRUPA BİRLİĞİNİN TOPLUMSAL CİNSİYETİ ANA AKIMLAŞTIRMA STRATEJİSİNİN ANALİZİ VE AVRUPA TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ ENSTİTÜSÜ (EIGE)

Avrupa Birliği (AB) toplumsal cinsiyet eşitliğini temel bir hak ve ortak bir değer olarak görmekte ve aynı zamanda büyüme, istihdam ve sosyal uyum için de ulaşılması gereken bir hedef olarak kabul edilmektedir. AB'nin 2.ve 3. Maddeleri;

- Kadın-erkek eşitliğinin AB'nin dayandığı temel ilkeler arasında sayılması,
- Kadın-erkek eşitliğinin hâkim olduğu bir toplum, kadın ve erkek eşitliğinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Aynı zamanda Avrupa Birliğinin iőleyiőine ilişkin 8. maddede "*Birlik tüm faaliyetlerinde, erkekler ile kadınlar arasındaki eőtisizliđi gidermek ve eőtliđi desteklemek için çaba gösterir*" hükmü ile Avrupa Birliği Temel Haklar Şartının "Kadın-erkek eőtliđi" başlıklı 23. Maddesinde yer alan "*kadın-erkek eőtliđi istihdam, iş ve ücret dâhil olmak üzere bütün konularda garanti altına alınmalıdır.*" hükmü toplumsal cinsiyet eőtliđinde Avrupa Birliğinin tutumunu göstermektedir (AB, 2024: 3). Ayrıca;

AB-Lizbon Antlaşması ve Temel Haklar Bildirgesi (AB-THB) Md. 21: Ayrımcılık Yasağı "*Cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, kalıtımsal özellikler, dil, din veya inanç, siyasi veya başka herhangi bir görüş, bir ulusal azınlığın üyesi olma, hususiyet, doğum, maluliyet, yaő veya cinsel eğilim gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılması yasaktır.*"

Amsterdam Antlaşması Md.13: Ayrımcılıkla Mücadele “*Konsey, (...) Topluluğa verilen yetkiler içinde kalarak, Komisyonun önerisi üzerine ve Avrupa Parlamentosu’nda danıştıktan sonra oybirliği ile hareket ederek, cinsiyet (...) cinsel konuma dayanan ayrımcılıkla mücadele etmek için uygun girişimlerde bulunabilir.*”

Avrupa Konseyi-Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) Md.14: Ayrımcılık Yasağı “*Bu Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır.*”

Avrupa Sosyal Şartı Md. 3 Ayrımcılık Yasağı “*Bu Şartta yer alan haklardan yararlanma ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka görüşler, ulusal ya da sosyal köken, sağlık, ulusal bir azınlığa mensubiyet, doğum ya da başka statüler gibi nedenlere dayanan hiçbir ayrımcılığa tâbi olmaksızın sağlanacaktır.*” gibi ibareler ile toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve cinsiyet temelli ayrımcılık yasağı normlarının hayata geçirilmesi sorumluluğu uluslararası belgelerde tanımsız bırakılmamış ve bu sorumluluk söz konusu uluslararası sözleşme ve belgeleri imzalayan taraf devletin sorumluluğu olarak tanımlanmıştır (Ecevit-Tüzel, 2019: 55-56).

Uluslararası alanda kabul edilen normlar ve standartlara bakıldığında kadınlara karşı ayrımcılık içeren uygulamaları sistematik ve kapsamlı bir şekilde değiştirebilmek için farklı alanda temel standartlar ve bunları gerçekleştirmeye yönelik politikalar önerildiği görülmektedir. Bu standartların içinde en temel olanı toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısının tüm politika ve programlara yerleştirilmesi süreçlerinin geliştirilmesi, izlenmesi, koordine edilmesi ve değerlendirilmesidir ve bu kavram olarak “toplumsal cinsiyetin ana akıllaştırılması” olarak adlandırılmaktadır (Ecevit-Tüzel, 2019: 59). Toplumsal cinsiyet eşitliğinin anaakıllaştırılması kavramı (TCAA) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950) ve sonrasında yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşmesi (1954)’ne dayanır. Böylelikle cinsiyet kimliği, etnisite, dil, din, ırk gibi farklılıklar üzerinden ayrımcılık yapılmasının önüne yasal bir koruma engeli getirilmiştir (Kısat, 2020: 8). Ayrıca Lizbon stratejisinden itibaren Avrupa Birliği’nin bir politikası olarak kabul edilmiştir.

2002 yılından itibaren AB’nin 2002/73/EC direktifi ile üye ülkelerinin hükümet yapıları içinde her tür ayrımcılığı önlemeyi amaçlayan “Eşitlik Kurumları” kurmaları gereği kabul edilmiştir. Bu tür kurumların ulusal ve yerel düzeyde, her türlü hükümet kurumu içinde, yasama organlarında, denetim/şikâyet başvuru kurumlarında (ombudsmanlık) yer almaları öngörülmüş, bu kurumlar aynı zamanda bağımsız araştırmalar yaparak, cinsiyet temelli ayrımcılık konusunda veriler toplayıp, bağımsız raporlar yayınlamakla ve tavsiyeler geliştirmekle görevli kılınmıştır (Ecevit-Tüzel, 2019: 77). TCAA stratejisini AB üzerinden izlemek üzere oluşturulan birimlerden biri de Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsüdür.

2.1. AVRUPA TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ ENSTİTÜSÜ (EİGE)

Avrupa Parlamentosu önergesiyle, toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin veri konusunda çalışmalar yapmak üzere 2006 yılında bağımsız Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (EİGE) kurulmuştur. Böylece, toplumsal cinsiyet eşitliğinin öncelikli olduğu politikalar için veri üretilmesi hedeflenmiştir (Toksöz vd., 2021: 32). EİGE, yönetim kurulu üyelerini 18 üye ülke arasından dönüşümlü bir şekilde seçmektedir. Operasyonel bir verimlilik amacıyla tüm üyelerin temsiliyeti amacındadır. Enstitüde seçilmiş bir üye aynı zamanda Avrupa Komisyonunda da temsilci olmaktadır. Eşit sayıda yedek üye bulunmaktadır. Yönetim kurulu başkan ve üyelerinin seçim süreci her 3 yılda bir rotasyonlu olacak şekilde değişmektedir (EİGE, 2024).

Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (EİGE) üye ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını uygulamakla görevli kurumların ortak çalışmasını desteklemek amacıyla 2010'da çalışmaya başlamıştır. İlk defa Avrupa Birliği toplumsal cinsiyet eşitliği yol haritasında (2006-2010)'nda sözü edilen EİGE'ye üye ülkelerin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını izleyerek topluluk hedeflerini ne kadar gerçekleştirebildiklerini geliştirdiği göstergelerle raporlama ve izleme görevi verilmektedir. Enstitü toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını ana akımlaştırma amacına yönelik politikaların planlanması, koordinasyonu, izlenmesi ve raporlanmasından sorumludur (Ecevit, 2021: 12).

EİGE AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını hayata geçirmeye en yeni ve önemli kurumudur. EİGE üye ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını uygulamakla görevli kurumların ortak çalışmasını desteklemek amacıyla 2016 yılında çalışmaya başlamış bağımsız bir enstitüdür (EİGE, 2024).

Toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek için EİGE bir takım temel amaçlar benimsemiştir. Bunlar (Ecevit, 2021: 12);

- Cinsiyet temelli ayrımcılıkla mücadele etmek ve toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin farkındalık oluşturmak,
- Toplumsal cinsiyete ilişkin karşılaştırılabilir veri toplamak ve analiz etmek,
- Tüm politika alanlarına toplumsal cinsiyet eşitliğinin entegrasyonu için yöntemseller araçlar geliştirmek (toplumsal cinsiyet ana akımlaştırması),
- İlgili taraflar arasında diyalogun gelişmesi ve iyi uygulamaların paylaşımı için uygun ortam oluşturmak,
- AB vatandaşları arasında farkındalığı artırmak olarak belirlenmiştir.

EIGE cinsiyet eşitliği ile ilgili uzmanlığını ve sahip olduğu kaynakları Avrupa Birliği politikaları üzerinde maksimum verimli bir şekilde kullanabilmek için, ulusal ve uluslararası kuruluşlarla iş birliği yapmaktadır. Enstitü veri, uzmanlık ve kanıt sağlayarak ve Avrupa Komisyonu tarafından düzenlenen toplantılara katılarak düzenli olarak katkıda bulunmaktadır. Cinsiyet Eşitliği tüm AB politikalarında bir endişe kaynağı olarak görüldüğü için EİGE aynı zamanda Avrupa Komisyonun diğer departmanları ile de iş birliği yapmaktadır. EİGE toplumsal cinsiyete duyarlı politikaları desteklemek için karşılaştırmalı verilerle ulusal hükümetlere uzmanlık sağlamaktadır (EİGE, 2024).

EİGE ana akımlaştırmayı, toplumsal cinsiyet eşitliğini gerçekleştirmeye yönelik bir strateji olarak uluslararası düzeyde benimsemiştir. Kadın ve erkek arasında eşitliği teşvik etmek ve ayrımcılıkla mücadele amacıyla politikaların, düzenleyici önlemlerin ve harcama programlarının hazırlanması, tasarlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirmesine toplumsal cinsiyet perspektifinin entegre edilmesini içermektedir (EİGE, 2024).

EİGE bazı uluslararası kuruluşlar ile ortak çalışmalar yapmaktadır. Bunlar(EİGE, 2021);

- Avrupa Konseyi
- Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN WOMEN)
- Uluslararası alışma Örgütü (ILO)
- Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AĞİT)
- Ekonomik ve Kalkınma İş Birliği Teşkilatı (OECD)

2021-2023 döneminde Enstitü programında Pekin Eylem Platformu'nun (PEP) bir parçası olarak AB'nin uluslararası taahhütlerinin uygulanmasını gözden geçirmeyi, Cinsiyet Eşitliği Endeksi ve AB'ye odaklanan araştırma notları ile üye ülkelerdeki ilerlemeyi izlemektedir. EİGE

aynı zamanda 2021-2023 arasında Avrupa Birliği fonlarında cinsiyet eşitliğini sağlamak için katkıda da bulunmuştur (EİGE, 2024).

2.2. AVRUPA TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ ENSTİTÜSÜ (EİGE) VE CİNSİYET EŞİTLİĞİ ENDEKSİ

Kadın-erkek eşitliği, Avrupa Birliği’nin temel değerlerinden biri olup AB antlaşmalarında ve AB Temel Haklar Şartı’nda öne çıkarılmıştır. AB, cinsiyet eşitliği ilkesinin uluslararası seviyeden ve AB seviyesinden ulusal, bölgesel ve yerel seviyelere doğru süzülmesinde kritik rol oynamaktadır. Zaman içinde ve çeşitli alanlarda, Avrupa Birliği’nde ve üye devletlerde cinsiyet eşitliğini iyileştirme amaçlı belirli politikalar geliştirilmiştir. Cinsiyet eşitliği seviyesini, uluslararası ve ulusal seviyede ilgili öncelik alanlarında ölçmek için, dünya çapında farklı izleme araçları geliştirilmiştir (EİGE, 2018: 1).

Cinsiyet eşitliği endeksi (CEE);

- Anlaşılması ve iletilmesi kolay birleşik bir cinsiyet eşitliği ölçüsü sağlamak,
- Avrupa Birliği’nde ve üye devletlerde cinsiyet eşitliğini ölçen ihtiyaca uygun olarak hazırlanmış birleşik bir gösterge vermek,
- Ele alınan bir üye devletin cinsiyet eşitliği sağlamaya ne kadar yakın olduğunu değerlendirmede karar mercilerine yardımcı olacak bir araç sağlamak,
- Farklı cinsiyet eşitliği öncelik alanları arasından anlamlı karşılaştırmalar yapılmasına olanak tanımak,
- Cinsiyet eşitliği alanından zaman içinde edinilen başarıları ölçmek amaçları doğrultusunda kullanılmaktadır (EİGE, 2018: 2).

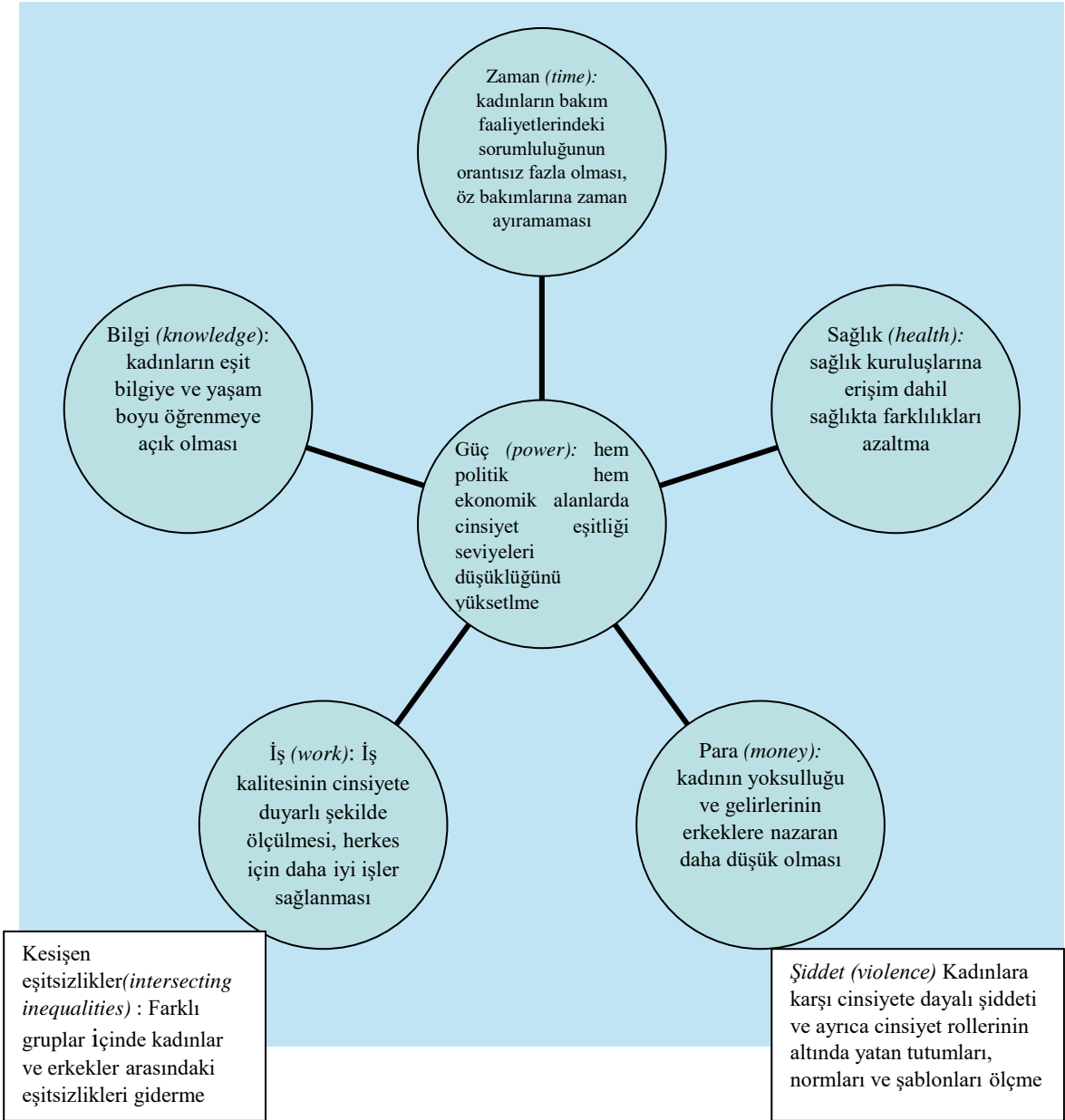
CEE’ye yönelik ihtiyaç ilk kez Avrupa Komisyonu’nun 2006-2010 kadın-erkek eşitliği için yol haritasında ortaya konulmuş ve ardından Komisyon’un 2010-2015 kadın-erkek eşitliği stratejisi için hareket planı’na dâhil edilmiştir. Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü, cinsiyet eşitliğinin çok yönlü gerçekliğini yansıtan ve Avrupa Birliği politika çerçevesine yönelik özel olarak hazırlanacak bileşik bir gösterge oluşturma görevini üstlenmiştir.

CEE’nin faydaları;

- Kadının güçlendirilmesi yerine cinsiyet eşitliği yaklaşımını benimser,
- Cinsiyet eşitliğini daha kapsamlı bir şekilde ele alır,
- Potansiyel cinsiyet göstergelerini kullanarak veri bulunurluğundaki boşluklara işaret eder ve tüm üye devletler için hem mevcut hem de cinsiyete göre ayrılmış uyumlu, karşılaştırılabilir ve güvenilir veri sağlanması için çağrıda bulunur,
- Zaman içinde ve AB genelinde karşılaştırma yapma imkanı sağlayarak, cinsiyet eşitliği politikalarını desteklemek için kullanılabilir (EİGE, 2018: 4).

2.3. EİGE VE CİNSİYET EŞİTLİĞİ ENDEKSİ GÖSTERGELERİ

CEE, cinsiyet göstergelerinin, kavramsal bir çerçeveye göre, tek bir özet ölçü halinde bir araya getirilmesiyle meydana gelir. Altı ana alandan (iş, para, bilgi, zaman, güç ve sağlık) ve iki uydu alandan (kesişen eşitsizlikler ve şiddet) oluşmaktadır.

Şekil 1: Cinsiyet Eşitliği Endeksi Göstergeleri (ana ve uydu kodlar)

Kaynak: Ecevit, 2021: 14

3. TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL CİNSİYETİ ANA AKIMLAŞTIRMA STRATEJİSİNİN ANALİZİ VE CİNSİYET EŞİTLİĞİ İZLEME DERNEĞİ (CEİD)

Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki yasal değişim sürecine bakıldığında üç aktör grubunun etkili olduğu görölmektedir. Bunlar uluslararası organizasyonlar, kadın sivil toplum örgütleri ve kamu organizasyonlarıdır (Eray, 2011: 100- 108; Marshall, 2013: 13-15). Türkiye’de uluslararası aktörlerin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik gerçekleşen yasal değişimlere doğrudan etkisi gücünü Anayasa’nın 90. Maddesinden almaktadır. Buna göre: “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası Andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı

konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyumsuzluklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır.” (Eray, 2015: 124).

Türkiye’de cinsiyet eşitliğini oluşturmak için uluslararası aktörlerin etkin olmasında en önemli milat 1995 tarihinde Pekin’de BM verilen tahahhüt ile oluşturulan Pekin Eylem Platformu’dur. Bu tarihten sonra toplumsal cinsiyet eşitliği için hukuksal devrimler hızlı bir şekilde başlamıştır. BM yasalar üzerinde gerçekleştirilecek olan reformları için hükümet aktörleri ya da STK’lar yerine taahhüt raporlarını öne sürmüştür. Bu durum BM yasalar üzerinde etkisi olan ikinci bir devlet konumuna getirmiştir. Bunun yanı sıra 1999 Helsinki Zirvesi ile beraber Türkiye’nin AB tarafından kabul edilen adaylık süreci, uluslararası aktörlerin devlet aktörleri aracılığıyla toplumsal cinsiyet eşitliği reform sürecini etkileyen diğer kritik bir dönemdir (Eray, 2015: 125).

Türkiye AB adaylığının kabulünden sonra AB uyum müktesabı çerçevesinde toplumsal cinsiyet eşitliğine özgü düzenlemeler yapmak durumunda kalmış iken aynı zamanda başta kadına yönelik şiddet olmak üzere her türlü ayrımcılığı önleme amaçlı oluşturulan CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women) metinlerindeki çekinceleri de kaldırmıştır (Işık, 2007; Marshall, 2013: 2- 13). Bütün bu gelişmelerin ışığında Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliğine etki eden uluslararası kurumlar AB ve BM olmuştur. AB, aday ülke konumunda olan Türkiye’nin ulusal raporları, süreç raporları ve uyum yasaları ile parlamento içi ve dışında yönlendiricisi ve aynı zamanda denetleyicisi olmuştur (Efe, 2012; Marshall, 2013: 2-13).

Türkiye’de kadın erkek eşitliği üzerine hareket eden birden fazla kadın örgütü bulunmaktadır. Bu kadın örgütleri AB, BM ve IMF ile düzenli olarak ortak plan ve proje gerçekleştirmektedir. Türkiye’deki kadın örgütleri aynı zamanda cinsiyet eşitsizlikleri ile ilgili olan durumları, eşitsizliklerin görünür olduğu kanun maddelerini belirleyerek bu uluslararası örgütlere “gölge raporlar” adı altında da sunmaktadır. Bu durum kadın örgütlerinin hükümet planları ve yasal düzenlemelerde etkinliğini de arttırmaktadır. Ayrıca bu kadın örgütlerine BM ve AB; CEDAW aracılığı ile hukuk eğitimi programları, projeler aracılığı ile maddi destek sağlayarak ve konferanslar düzenlemiştir (Eray, 2015).

Bu kadın örgütlerinden biri de cinsiyet eşitliği üzerine çalışma yapan uluslararası örgütler tarafından desteklenen projeleri ve ulusal alanda yaptığı çalışmalarda eşitlik üzerine izleme ve değerlendirmeleri ile bilinen Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği (CEİD) adlı dernektir.

3.1. CİNSİYET EŞİTLİĞİ İZLEME DERNEĞİ (CEİD)

Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği (CEİD) 2011 yılında kurulmuştur. Türkiye’de cinsiyet eşitliği ile ilgili olarak gerçekleştirilen her türlü faaliyetin, etkin, sistematik ve düzenli olarak izlenmesi için aktif çalışmalar düzenleyen bir örgüttür (CEİD, 2024). CEİD; kadın ve kız çocuklarının her tür eğitime eşit ulaşımı, kadınlara yönelik her tür şiddetin engellenmesi, kadınların güvenlik hizmetlerinden eşit ve yeterli düzeyde yararlanabilmeleri, kadın ticareti, fuhuşun, çocuk istismarının önlenmesi, ev içinde, işgücü piyasasında her tür kadın emeğinin eşit çalışma ve sosyal güvenlik koşullarına kavuşması, kadın yoksulluğunun önlenmesi, hukuki düzenlemelerde cinsiyete dayalı her tür ayrımcılığın önlenmesi ve kadınların, yargı hizmetlerinden eşit ve gerekli düzeyde yararlanabilmeleri, devletçe yürütülen din hizmetlerinin kadın hakları ve cinsiyet eşitliğine uygunluğunun sağlanması, yerel ve ulusal meclislere, siyasi partiler dahil olmak üzere seçimle veya atama ile gelinen her tür karar organı ve sürecine kadınların eşit katılımının sağlanması için çalışmalar yapmayı amaçlamaktadır (CEİD, 2024: 1)

CEİD üyelerini, cinsiyet eşitliği ve ilişkili konularda çalışmalar yapan, Türkiye’nin farklı bölgelerinde yaşayan ve çok çeşitli kurumlarda, STK’larda faaliyet gösteren cinsiyet eşitliği konusunda bilgili, duyarlı eğitimli kişilerden seçmektedir. Merkezi Ankara’dadır.

Dernek alışmalarını;

- Kadın haklarının korunması ve cinsiyet eşitliğinin sağlanması için her tür kamu politikasını ve uygulamaları hakkında bilgi, veri toplama ve izleme göstergeleri oluşturma için raporlar hazırlamak,
- Kadın rgtleri ve konu ile ilgili diğer sivil örgütlerin kamu kurumlarıyla işbirliği yapmasını teşvik etmek,
- Kadın hakları örgütlerini savunuculuk ve izleme için güçlendirmek,
- Kadın hakları örgütlerinin kamu politikalarını izleme ve uygulamaya katılmalarını teşvik etmeyi amaçlayan iletişim ağlarının gelişimini desteklemek üzerine kurmaktadır (CEİD, 2024: 1).

3.2. CİNSİYET EŞİTLİĞİ İZLEME DERNEĞİ VE TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ PROJELERİ

Türkiye'nin özellikle son yıllarda cinsiyet eşitliği üzerine yasal düzenlemeler ve sivil, siyasal, kamusal çalışmalar yapılmasına rağmen istenilen bir seviyede olmadığı grlmektedir. Hem CEDAW Raporları hem de Avrupa Konseyi Şiddet Sözleşmesi büyük çabalar ile oluşturulan yasal düzenlemeleri etkinleştirmek, uygulanabilir ve etkin hale getirebilmek için yapılan uygulamaların ve uygulama sonuçlarının izlenmesi ve değerlendirilmesi gerekliliğine vurgu yapmıştır (CEİD, 2024).

Başta kamusal kuruluşlar (KSGM, KEFEK, Aile Bakanlığı vd.) olmak üzere sivil (kadın) rgtlerin ne kadar etkin çalıştığı ve uygulaması düşünülen politikaları ne kadar gerçekleştirdiğini bilebilmek adına etkili ve kapsamlı bir çalışma yapılması gerekmektedir. CEİD'in toplumsal cinsiyet eşitliği odağında Avrupa Birliği destekli kamusal ve sivil alanda paydaşlı olan 3 proje tamamlamış 2 projesi ise devam etmektedir. Tamamlanan projeler;

Kadına Yönelik Őiddetle Mücadele Mekanizması: Geliştirici İzleme Projesi; kadına yönelik Őiddeti engellemek için bir izleme planı geliştirmek Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin nlenmesi Kanununa daha iyi katkılar sağlanması amacı ile oluşturulmuştur. Hollanda Matra Sosyal Dönüşüm Programı tarafından hibe verilmiştir. Ağustos 2013-Mart 2014 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Projede Adana Kadın Dayanışma Merkezi ve Sığınma Evi Derneği (AKDAM), Kadın Dayanışma Vakfı (Ankara), Nilüfer Belediyesi Kadın Danışma Merkezi ve İzmir Kadın Dayanışma Derneği ile ortak yürütülen bir projedir. ŐÖNİM (Őiddetli nleme İzleme Merkezi) İzleme Planı taslakları hazırlanmış, buna yönelik kitapçıklar oluşturulmuş, 14 ilde paydaşlar arasında dağıtılmıştır. Kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının (STK) ortak çalışması amacı ile 4 Őehirde güçlendirme çalışmaları yapılmış ve sistematik ve sürdürülebilir bir izleme yapılabilmesi için izleme nerileri oluşturarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına sunulmuştur (CEİD, 2024).

Türkiye'de Hak Temelli İzleme: Sivil İzleme İnişiyatiflerinin Haritalanması ve İzlemede Toplumsal Cinsiyet Perspektifinin Güçlendirilmesi Projesi; hak temelli alışan STK'ların kamu kurumlarının ve hibe veren kuruluşların izleme faaliyetlerinin haritalanması ve bu faaliyetlerin Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki etkinliğinin değerlendirilmesi amacını taşımaktadır. Proje, Avrupa Birliği lke Temelli Destek Programı, Türkiye Programı Sınırlı Teklif ağırısı ve Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Aracı (DİHAA) tarafından hibe verilmiştir. Şubat 2014-Ağustos 2015 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. İstanbul, İzmir, Ankara, Mersin, Trabzon, Diyarbakır, Van projenin uygulandığı illerdir. Projenin temel çıktısı, cinsiyete duyarlı hak temelli izleme çalışmasının çerçevesini oluşturarak bu Şekilde alışan STK'lara destek sağlamak, Türkiye'de hak temelli izleme, içerik, yöntem, uygulama ve cinsiyet duyarlılığına özgü haritalar ve

analizler oluşturmak, bu alanda çalıştaylar düzenleyerek, kamu kurumları, STK gibi paydaşları bilgilendirmektir (CEİD, 2024).

Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenme Projesi; Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA) tarafından hibe ile desteklenmiş bir projedir. 1 Mart 2017-28 Şubat 2019 tarihleri arasında uygulanmıştır. Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi’nde hedef kitle cinsiyet odaklı sivil toplum örgütleri, hak temelli izleme yapan örgütler, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı başta olmak üzere ilgili kamu kurumları ve taşra teşkilatları, valilikler ve belediyelerden oluşmaktadır. Proje Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Gaziantep, Trabzon ve Kars olmak üzere 7 ili kapsamaktadır (CEİD, 2024).

Projenin paydaşları, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM), TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (KEFEK), Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), Kamu Denetçiliği Kurumu-Ombudsmanlıktır. Proje; TCE izlemek için bilimsel temellere dayanarak faaliyet yapma ve göstergeler oluşturma, toplumsal cinsiyet temelli örgütlerin kapasitelerini artırmada yardımcı olma, hak temelli izleme yaparak örgütlerin cinsiyet eşitliği bakışını geliştirme ve izleme yaparak katkı sağlama, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını uygulama/izlemeden sorumlu olan kamu kurumlarına destek olma, kamu kurumları ve sivil toplum örgütleri arasında iş birliği ve eş güdüm sağlama amacı ile hazırlanmıştır. Çalışmaların izlendiği www.ceidizleme.org adında bir web sitesi mevcuttur (CEİD, 2024).

CEİD tarafından hazırlanmış ve devam eden projeler ise;

Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evlendirmelerle Mücadele (ÇEZE) Projesi; CEİD’in Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UNWOMEN) ile ortak çalıştığı bir projedir. İzmir, Adana, Gaziantep ve Kars illerinde uygulanmaktadır. Projenin amacı çocuk yaşta erken ve zorla evlendirmelere ilişkin proje illerinde mevcut durumu izleyerek ortaya koymak, bu evlendirmelerle mücadele etmek için politikalar oluşturma, bu politikalara göre hizmet sağlama, bu hizmeti değerlendirme, izleme ve gösterge oluşturma, STK ve kamu kurumlarıyla birlikte ÇEZE izleme kapasitesini artırmaktır (CEİD, 2024).

CEİD İzler: Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz II; TCE izlenmesi projesinin devamı olan proje Ocak 2020 itibarıyla uygulanmaya başlanmıştır. Kısa adı CEİD-İzler olan proje, cinsiyet eşitliğine odaklanarak sivil toplum kuruluşlarının gösterge temelli izlemelerini artırma, farkındalıklarını geliştirme, cinsiyet eşitliği bakış açısını izleme çalışmalarına yansıtma, yerel yönetimlerin politika oluşturmaları, uygulaması, izleme süreçlerini toplumsal cinsiyet perspektifi ile oluşturmalarını destekleme amacındadır. Bu amaç doğrultusunda her alanda cinsiyet eşitliğine ulaşmak ve cinsiyet eşitliğine göre izleme yapmak için sivil toplum kuruluşları, kamu kuruluşları, yerel yönetimleri teşvik etmek ve onlara benimsetmek için çalışmalar tasarlanmaktadır. Proje 36 ay sürecek olup Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir. İstanbul, Ankara, İzmir, Eskişehir, Adana, Gaziantep, Samsun, Trabzon ve Mersin proje illeri olarak tayin edilmiştir (CEİD, 2024).

Proje Türkiye’de toplumsal cinsiyetin ana akıllaştırılması ve katılımcı demokrasiyi güçlendirmek amaçları doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Türkiye’deki toplumsal cinsiyet eşitliği için oluşturulan mevzuatı geliştirmek, uygulamaları desteklemek ve izleme politikalarını teşvik etmek, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin hangi durumlardan kaynaklandığını raporlayıp haritalamak üzerine kurulmuştur. Aynı zamanda cinsiyete duyarlı izlemeyi Türkiye’de kurumsallaştırmak, bu kurumsallaşmanın da cinsiyet eşitliğine sağlamasına katkı sağlamasını hedeflemiştir. Özellikle sivil ve kamu kuruluşlarının izleme yaklaşımının desteklemesi için teşvikler oluşturmak, yerelde hak temelli çalışan sivil toplum örgütlerinin, yerel yönetimlerin, kamu yararına

alışan örgütlerin, akademinin ve sendikaların eşitliğe duyarlı hak temelli izleme kapasitelerini arttırmak proje amaçlarındandır (CEİD, 2024).

Projenin hedef kitlesini; CEİD tarafından pilot illerde oluşturulmuş Yerel Eşitlik İzleme Platformları (YEİP), TCE ve hak temelli faaliyet gösteren STK'lar, üniversitelerin toplumsal cinsiyet alanında çalışan akademisyenleri ve akademik birimleri, kamu yararına çalışan meslek örgütleri, belediyeler ve yerel cinsiyet eşitliği birimleri, sendikaların toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili birimleri ve uzmanları oluşturmaktadır (CEİD, 2024).

3.3. CİNSİYET EŞİTLİğİNİ İZLEME DERNEğİ (CEİD) VE TÜRKİYE'DE CİNSİYET EŞİTLİğİ POLİTİKALARINI HAK TEMELLİ İZLEME

CEİD tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda *izleme*; sivil toplumda çalışanlarca daha çok, bir olayın gelişimini gözden geçirmek veya yakından incelemek şeklinde anlamlandırıldığını ortaya koymuştur. İzleme sözcüğünün "gelişimini gözden geçirmek", "yakından incelemek" anlamlarının sivil toplumda yaygınlık kazanmasının bir nedeni, giderek artan şekilde "izleme" faaliyetlerinin sivil toplum örgütlerinin çalışmaların parçası haline gelmesidir. Örneğin gölge raporların veya insan haklarının kamu politikalarına ne dereceye kadar kurumsallaştığını ölçen yapısal izleme ve değerlendirmelerin yaygın olarak "izleme" olarak anlaşılmadığını tespit edilmiştir. Hak temelli izlemede önemli gelişmeler kaydedilmektedir. Bu yöndeki gelişmenin en önemli nedeni, Birleşmiş Milletlerin (BM) insan haklarını ölçülebilir, izlenebilir hale getirme çabasıdır (Kurtoğlu, 2015: 21-23).

Toplumsal cinsiyete duyarlı hak temelli izleme sistematik, karşılaştırılabilir ve süreğen bir bilgi akışı ile eşitlik ve hak taleplerinin dile getirilmesini sağlar ve sorumluluk sahiplerinin bu talepleri etkin biçimde karşılamaları için atmaları gereken adımlara işaret etmektedir. Örneğin, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine yapılan bir izleme ve değerlendirme çalışması, belirli bir kültürel grup içinde genelden daha fazla okur-yazar olmayan kadın olduğunu gösterebilir ve eğitimde cinsiyet eşitliği savunucuları, yaptıkları izleme ve değerlendirme çalışmasından elde ettikleri verilere dayanarak, bu grup kadının eğitime erişimi yönünde yeni bir hedef tanımlayabilmektedir (Kurtoğlu, 2015: 43).

İster yapısal bir duruma, yasa ve kurumların niteliklerine ve bu yapılara ilişkin uygulamaların tümüne yönelik olsun, isterse bir tek hak ihlaline yönelik olsun, izleme ve değerlendirme toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlılığın gerçekleşmesini destekleyen ana araçlardan biridir. İzleme ve değerlendirme çalışmaları toplumsal cinsiyet eşitliği açısından mevcut haklardan faydalanma düzeyini, değişen toplum yaşamı içinde ortaya çıkan yeni gereksinimleri ve bu gereksinimlere paralel olarak şekillenen hak taleplerini de gündeme getirerek cinsiyetler arası eşitliğin gelişmesine katkı sunarlar (Ecevit- Tüzel, 2019: 25).

Cinsiyet eşitliği politikalarını izlemek, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve haklara ilişkin taleplerin karşılanması konusunda atılan adımların niteliğini ortaya koyar; değişimi vurgular; iyi örnekleri ve uygulamaları ortaya çıkararak gelişmeyi sağlar; hızlı, etkin, açık ve hesap verebilir bir yaklaşımın yerleşmesini kolaylaştırıcı niteliktedir. Eşitlikçi, sürdürülebilir, hakları gözetten, herkesi içeren ve barışçıl bir toplum kurmayı amaçlayan politikaların, stratejilerin, kaynakların etkin biçimde işleyip işlemediği ve tüm bunların arzu edilen değişimi yaratma düzeyi, izleme ve değerlendirme aracılığıyla ortaya konulabilmektedir (Batliwala- Pittman, 2010: 3).

Toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına özgü yapıları, süreçleri ve sonuçları izlenmektedir. *Yapılara* odaklanıldığında, esas olarak kamu politikalarının izlenmesi ve değerlendirilmesine önceliklidir. *Sürece* odaklanıldığında, izleme çalışmaları, sorumluluk sahibinin

bir hak ihlaline karşı yanıtı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin hayata geçirilmesi için bütçe gereklerini yerine getirme düzeyi, kaynakların gerektiği şekilde seferber edilip edilmediği gibi konulara odaklanır. *Sonuca* odaklanıldığında, ulaşılmak istenen hedeflere ulaşıldı mı sorusuna yanıt verilmesini sağlar (Ecevit-Tüzel, 2019: 29).

3.4. KALKINMA PLANLARINDA TOPLUMSAL CİNSİYETİ ANA AKIMLAŞTIRMA STRATEJİSİNİN HAK TEMELLİ İZLEME YÖNTEMLERİNE GÖRE İZLENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ (VII. KALKINMA PLANI ÖRNEĞİ)

TCAA’nın kalkınma planlarına dahil olması ise 1995 yılındaki Dördüncü Kadın Konferansı Pekin Eylem Platformuna kadar dayanmaktadır. Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu isimli iki belgeyi Türkiye hiçbir çekince koymadan kabul etmiştir. Pekin Deklarasyonu; hükümetleri kadının güçlenmesi ve ilerlemesi, kadın-erkek eşitliğinin geliştirilmesi ve toplumsal cinsiyet perspektifinin ana politika ve programlara yerleştirilmesi konusunda yükümlü kılmakta, Eylem Platformu ise kadının özel ve kamusal alana tam ve eşit katılımı önündeki engellerin kadınların ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi karar alma pozisyonlarında ve mekanizmalarında yer almaları yoluyla ortadan kaldırılabileceğini ifade etmektedir (KSGM, 2000).

Pekin Deklarasyonu’nun 19. maddesinde kadınların güçlenmesini ve ilerlemesini her düzeyde sağlayacak kalkınma politika ve programlarının dahil olduğu, etkili, verimli ve karşılıklı takviye edici, toplumsal cinsiyete duyarlı politika ve programları kadınların tam katılımıyla düzenlemenin, uygulamanın ve izlemenin çok önemli olduğu belirtilmiştir. Eylem Platformunda; toplumsal cinsiyet analizinin politika ve programların büyük bir bölümüne uyarlanması, hükümetler ve diğer aktörlerin kadının ekonomik potansiyelini ve bağımsızlığını ele alırken bütün politika ve programlara toplumsal cinsiyete dayalı bakış açısını ana görüş olarak yerleştirmek amacıyla görünür bir politika izlemesi, politikaların oluşturulma süreçlerinde kadınların eşit olarak yer almalarını sağlayacak faaliyetlerde bulunulması, politika ve programların bütçesine ilişkin kararlarda cinsiyete dayalı bakış açısına yer verilmesi gerektiği konuları ele alınan konulardan bazılarıdır (KSGM, 2011).

Türkiye hem Birleşmiş Milletler nezdinde yaptığı anlaşmalar hem de Avrupa Birliğine üye olmak için oluşturulan kriterleri sağlamak için kalkınma planlarını TCAA kavramı çerçevesinde şekillendirmek zorunda kalmıştır. Bu sebeple çalışmada kalkınma planlarında TCAAS incelemeye Pekin Eylem Platformunun imzalandığı dönem olan 1995 yılı ve sonrasında başlanması gerekmektedir.

Kalkınma planlarında yapısal izleme; politik uygulama araçlarının izlenmesi, kapsamında gerçekleşecektir. Politika uygulama araçlarının izlenmesi; dönemsel plan ve programların izlenmesidir. Belirli politikalara ilişkin plan ve programların uygulanabilmesi için kurumlar içinde ilgili birimlerin olup olmadığının, eylem planı gibi uygulamayı mümkün kılacak gerekli ve yeterli araçların bulunup bulunmadığının ve bunlardaki değişikliklerin izlenmesidir (Kurtoğlu, 2015: 112).

İncelenen belgeler için soru sınırlılıkları da oluşturulmuştur. Bunlar;

- Misyon metni toplumsal cinsiyet eşitliğini içeriyor mu?
- Vizyon metni toplumsal cinsiyet eşitliğini içeriyor mu?
- Faaliyet raporları/eylem planları toplumsal cinsiyet eşitliğini içeriyor mu?
- Stratejik planlar toplumsal cinsiyet eşitliğini içeriyor mu?

3.4.1. YEDİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANINI TCAAS ÜZERİNDEN İZLEME VE DEĞERLENDİRME

Yedinci Beş Yıllık (1996-2000) Kalkınma Planı, 30.10.1984 tarihli 3067 sayılı Kanun gereğince, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunun 18.7.1995 tarihli 142. birleşiminde onaylanmıştır. Kalkınma planı dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı öncesi durum, dünyada ve Türkiye’de gelişmeler ve genel durum değerlendirilmesi yapılmaktadır. İkinci bölümde planın temel amaç ve ilkeleri yer almaktadır. Üçüncü bölümde “temel yapısal değerrişim projeleri” başlığı altında insan kaynakları, tarım, sanayi, dünya ile bütünleşme, ekonomik etkinlik, bölgesel dengelerin sağlanması ve çevre konuları üzerine odaklanılmıştır. Son olarak dördüncü bölüm ise makroekonomik politikalar ve projeksiyonlar üzerine oluşturulmuştur (SBB, 2021: 7). VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı AB ile ya da genel olarak dünya ile bütünleşme sürecine uyumda yaşanabilecek sıkıntılıarı aşmak için yapısal ve kurumsal nitelikte önlemlere öncelik vermiştir (Yumuş, 2011: 22).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planının birinci bölümünde *Dünyadaki gelişmeler ve Türkiye kısmında kalkınma planının TCAAS yönelik düzenlendiğinin ilk ipuçları verilmiştir. “Mart 1995'te Kopenhag'da toplanan BM Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi'nde, ekonomik ve sosyal politikaları iç içe ele alan ve çevreyi de içeren, piyasa mekanizması temelinde insan merkezli bir kalkınma ve sosyal gelişmeye yönelen bütüncül bir kalkınma ve gelişme yaklaşımı üzerinde en geniş mutabakatın sağlanmış olması kayda değer bir gelişme oluşturmaktadır. Bu zirvede aynı zamanda demokratikleşme ve insan haklarının gerek dünya çapındaki öneminin gerekse ülkelerin dünyadaki konumları üzerindeki etkisinin arttığı da daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır.”* ifadesi başta olmak üzere;

“Kadın haklarının önemi ve kadınların eğitiminin kalkınmanın önemli bir itici gücünü oluşturduğu giderek daha iyi anlaşılmaktadır.” cümlesi ve sonuç kısmında

“Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, dünyadaki hızlı yapısal değerrişimler ve bunların ortaya çıkardığı rekabet ve uluslararası bağımlılık sürecinde Türkiye'nin çağı yakalamak için köklü yapısal değerrişim ve toplumsal dönüşümlere zorlandığı bir ortamda hazırlanmaktadır.” Vurgusu ile “toplumsal dönüşüm” mesajı öne çıkmaktadır (SBB, 2021: 4).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planının birinci bölümünde *Dünyadaki gelişmeler ve Türkiye kısmında “sosyal gelişmeler”* bölümü altında kadınların toplumsal statülerinin yükseltilmesi ve kalkınmaya katılımlarının artırılabilmesi için eğitim, sağlık, istihdam, sosyal güvenlik alanları ile ilgili göstergelerinin iyileştirilmesi, yasal açıdan kadın-erkek eşitliğini engelleyen hususların düzenlenmesi gerektiği savunulmuştur.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Temel Amaç ve İlkeler kısmında, *“Türkiye'nin küreselleşmenin avantajlarından en üst düzeyde yararlanarak çağı yakalamayı ve ülkenin gelişmiş dünya ülkeleri arasında seçkin yerini alması hedeflenmiştir. Bu amaçla, özgür ve demokratik bir ortamın sağlanmasına, bireyin ön plana çıkarılmasına, sürdürülebilir hızlı bir büyümenin gerçekteştirilmesine, toplumun yaşam seviyesinin yükseltilmesi ve gelir dağılımının iyileştirilmesine, üretken istihdamın artırılmasına, sanayileşmenin hızlandırılmasına, teknolojiye atılım yapılmasına, dünya refahından daha yüksek pay alabilmek için eğitim düzeyinin yükseltilmesi ve toplumun tüm bireyelerine yeteneklerine uygun eğitimin verilmesine, kültürel gelişmenin sağlanmasına, toplumun tümünün sosyal güvenlik ve temel sağlık hizmetlerine kavuşturulmasına ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin artırılmasına, çevrenin korunmasına ve geliştirilmesine çalışılması taahhüt edilmiştir”* ifadesinde yer alan toplumdaki tüm bireyeler ifadesi kadın ve erkeğin eşit şekilde toplumun inşası için rol alma hedefinin bir göstergesidir. Yine amaç ve ilkeler kısmında yer alan *“sosyal devlet anlayışı toplumsal yararın yüksek olduğu eğitim, sağlık*

ve sosyal güvenlik konularında yoğunlaşma, sübvansiyonlar bütçeleştirme uygulamada fırsat eşitliği, objektiflik, etkinlik ve yararlananların ödeme gücü dikkate alınması” gibi ilkeler aslında demokratikleşme ve eşitliğe bir vurgudur (SBB, 2021: 19-20).

SONUÇ

Türkiye’deki toplumsal cinsiyet eşitliği ana akım politikasında yasalaşma sürecindeki aktörlere bakıldığında uluslararası aktörlerin yasalaşma sürecini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu aktörlerden biri olan AB ana akımlaştırma için kurumsallaşmış bir aktördür. EIGE ana akımlaştırmayı, toplumsal cinsiyet eşitliğini gerçekleştirmeye yönelik bir strateji olarak uluslararası düzeyde benimseyen bir AB alt kurumudur. Kadın ve erkek arasında eşitliği teşvik etmek ve ayrımcılıkla mücadele amacıyla politikaların, düzenleyici önlemlerin ve harcama programlarının hazırlanması, tasarlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirmesine toplumsal cinsiyet perspektifinin entegre edilmesini sağlamak üzere hükümetlere ve sivil toplum kuruluşlarına örnek teşkil etmekte ve hibe vermektedir.

Türkiye’de de cinsiyet eşitliği üzerine çalışma yapan uluslararası örgütler tarafından desteklenen projeleri ve ulusal alanda yaptığı çalışmalarda eşitlik üzerine izleme ve değerlendirmeleri ile bilinen Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği (CEİD) adlı dernek hak temelli izleme yapan çalışmalarda bulunmaktadır. Hem tamamlanmış hem devam eden projeler bulunmaktadır. CEİD tarafından yapılan toplumsal cinsiyete duyarlı hak temelli izleme sistematik, karşılaştırılabilir ve süreğen bir bilgi akışı ile eşitlik ve hak taleplerinin dile getirilmesini sağlamakta ve sorumluluk sahiplerinin bu talepleri etkin biçimde karşılamaları için atmaları gereken adımlara işaret etmektedir. Bu kapsamda TCAA Türkiye’de başlangıcı olarak kabul edilen milattan sonraki ilk kalkınma planı VI. Kalkınma Planı incelenmiştir.

Bu kalkınma planının demokratikleşme kapsamında bütüncül, insan haklarına saygılı olması açısından ise daha eşitlikçi bir kalkınma planı olduğu görülmektedir. Kadını güçlendirmenin ve kadının konumunu iyileştirmenin öneminden ve kadın haklarının korunmasına da değinilmiştir. Kadının sosyal devlet kapsamında eşit iş, eşit ücret ve fırsat eşitliği kapsamında haklarının iyileştirilmesi gerekliliği vurgusu da yapılmıştır. Ülkenin ana politikalarının belirlendiği kalkınma planında, kadın erkek eşitliği ve ana akımlaştırma için yapılan çalışmaların görünürlüğü bu stratejinin zamanla daha da güçleneceğinin bir göstergesi olmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review: Externally peer reviewed.

Conflict of Interest: The author declared that she has no conflict of interest.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

- AB (2024). Avrupa Birliği ve Kadın. 22.03.2024 tarihinde https://www.ab.gov.tr/files/Duyurular/abgiy/2013/ab_kadin.pdf adresinden alındı.
- Batliwala, S. ve Pittman, A. (2010). *Capturing Change in Women’s Realities: A Critical Overview of Current Monitoring & Evaluation Frameworks and Approaches*. Association for Women’s Rights in Development (AWID), Cape Town, South Africa.
- CEİD (2024). 22.03.2024 tarihinde <https://www.ceid.org.tr/> adresinden alındı.
- CEİD (2024). CEİD Hakkında. 22.03.2024 tarihinde <https://ceidizler.ceid.org.tr/CEiD-Hakkinda> adresinden alındı.
- Damgacı, T. (2024). Türkiye’de Toplumsal Cinsiyeti Ana Akımlaştırma Stratejisinin Kalkınma Planları Üzerinden Analizi. *Politik Ekonomik Kuram*, 8(2), 492-515. <https://doi.org/10.30586/pek.1473843>.
- Ecevit, Y. (2021). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları*. CEİD Yayınları. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1417>
- Ecevit, Y. ve Tüzel Bayrakçeken, G. (2019). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi El Kitabı*. Ankara: CEİD Yayınları.
- Efe, H. (2012). AB Uyum Yasalarının Türkiye'deki İnsan Hakları Gelişimine Katkısı. *KAÜ İİBF Dergisi*, 3(4), 149-187.
- EİGE (2018). 21.03.2024 tarihinde <https://eige.europa.eu/about> adresinden alındı.
- EİGE (2024). 21.03.2024 tarihinde <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming> adresinden alındı.
- Eray, Ş. (2011). *Legislative Reforms in Turkey in The Context of Gender Mainstreaming*. Germany: LAP LAMBERT Academic Publishing.
- Eray, Ş. (2015). *Yeni Kurumsal Yaklaşımlar Çerçevesinden Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kamu Politikası: Eğitim ve Siyasal Katılım Alt Politika Örnekleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- European Institute for Gender Equality – EIGE (2018). *EIGE in Brief 2018*. 03.02.2024 tarihinde https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/20182866_mh0218653enn_pdf.pdf adresinden alındı.
- Işık, N. (2007). *Gender Mainstreaming and Politics: The Debate on Gender Mainstreaming in Turkey*. İstanbul: Heinrich Böll Foundation.
- Kısat, B. (2020). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Ana Akımlaştırma Programı Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı (2020-2023)*.
- KSGM (2000). *E-bülten*. 10.02.2024 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/media/64720/ksgm-3.pdf> adresinden alındı.
- KSGM (2011). *Türkiye’de Kadının Durumu*. 10.02.2024 tarihinde https://www.keig.org/wp-content/uploads/2016/03/KSGM_TRkadinidurumu2011.pdf adresinden alındı.
- Kurtoğlu, A. (2015). *Hak Temelli İzleme ve Değerlendirme ve Toplumsal Cinsiyet Ana Akımlaştırması*. Ankara: CEİD Yayınları.
- Marshall, G. A. (2013). *Shaping Gender Policy in Turkey: Grassroot Women Activists, The European Union and The Turkish State*. Albany: State University of New York Press.
- SBB (2021). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Makroekonomik Gelişmeler 1990-1994. 08.03.2024 tarihinde <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Yedinci-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani-Oncesinde-Makroekonomik-Gelismeler-1990-1994.pdf> adresinden alındı.
- Toksöz, G., Şener, Ü., Demircan, S., Karababa, R., Memiş, E., Arslan, H., Yüksel-Kaptanoğlu, İ., Kabadayı, A., Akyıldırım, O. ve İnanç, B. (2022). *Türkiye Cinsiyet Eşitliği İzleme Raporu 2021-2022*. Ankara: CEİD Yayınları.
- Yumuş, A. (2011). *Kalkınma Planları Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Anlayışının Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Boyutları*. (Yayımlanmamış uzmanlık tezi). T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.